

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α) «Μόλις σφυρηλατηθούμε, μόλις ωριμάσουμε, μόλις της είμαστε *επικίνδυνοι*, καλεί το θάνατο!» έγραφε στο ποίημα του «ΖΩΗ, Ι» ο Κύπριος λογοτέχνης *Κ. Μόντης*, απόφοιτος της Νομικής Σχολής Αθηνών (1937) και προταθείς για το βραβείο Νόμπελ (1984)¹.

Μήπως συνέβη κάτι αντίστοιχο μόλις σφυρηλατήθηκαν, μόλις ωρίμασαν τα δικαιοκρατικά και φιλελεύθερα συστήματα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, με αποτέλεσμα να καταστούν κατά ένα παράδοξο τρόπο «επικίνδυνα» για τη σημερινή ζωή εντός της κοινωνίας της διακινδύνευσης (*Risikogesellschaft*) και η τελευταία να καλεί το θάνατό τους; Όχι, τα *δικαιοκρατικά* συστήματα απονομής ποινικής δικαιοσύνης δεν είναι επικίνδυνα για τη ζωή, δεν μπορεί να είναι επικίνδυνα για τη ζωή, αφού μόνο αυτά εξασφαλίζουν εξ ορισμού μια *δίκαιη ζωή*. Κι όμως καλείται ο θάνατός τους, και μάλιστα από νέα ρεύματα απονομής ποινικής «δικαιοσύνης», που ούτε έχουν σφυρηλατηθεί, ούτε έχουν ωριμάσει, αλλά είναι και εξ ορισμού «επικίνδυνα»: Η δι-αρκής ενδυνάμωση του προληπτικού ποινικού δικαίου, η στροφή προς το ποινικό δίκαιο του δράστη και της επικινδυνότητας, η εφαρμογή μοντέλων διαχείρισης κινδύνων που αποσκοπούν αποκλειστικά στην αδρανοποίηση του δράστη, η πρόταση ενός ποινικού «δικαίου» του εχθρού, η πρόσφατη εμφάνιση ενός απροσδιορίστου κράματος αστυνομικού και ποινικού δικαίου, του λεγόμενου «δικαίου» των «κινδυνοποιών» (*Gefährdungsgrecht*), αποτελούν τάσεις που υπονομεύουν τις δικαιοκρατικές κατακτήσεις του νομικού μας πολιτισμού, το ίδιο το ανθρωπιστικό υπόβαθρο του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης.

β) Σκοπός του παρόντος πονήματος είναι η εύρεση συνεκτικών *δικαιοκρατικών* απαντήσεων στα ερωτήματα που εγείρουν η «επικινδυνότητα του δράστη» αλλά και η νεότερη εμφάνιση διαφόρων μοντέλων εκτίμησης κινδύνων (*risk assessment models*) ιδίως της υποτροπής του δράστη –συχνά σε σοβαρά βίαια ή σεξουαλικά εγκλήματα– καθώς και η αξιοποίηση αυτών των απαντήσεων στο πλαίσιο της *ποινικής καταστολής* και της *σωφρονιστικής* υπό την καθοδήγηση της *εγκληματολογίας*.

γ) Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημανθεί ότι η συμπερίληψη της φράσης «επικινδυνότητα του δράστη» στον τίτλο του έργου και η συχνή επανάληψή της στο κείμενο δεν συνεπάγονται κάποια απόπειρα νομιμοποίησής της στη βάση του ρητού «*usus est norma loquendi*» (*Οράτιος*). Τουναντίον ο τίτλος «Η επικινδυνότητα του δράστη και η εκτίμηση κινδύνων από *δικαιοκρατικής σκοπιάς*» συνδηλώνει ότι τόσο

---

1. Από τη ποιητική συλλογή «*Εν Λευκωσία τη...*», Λευκωσία, 1970, σ. 18.

η επικινδυνότητα του δράστη όσο και η εκτίμηση κινδύνων θα ελεγχθούν εξ επόψεως της δικαιοκρατικής τους συμβατότητας.

Εξάλλου, η φράση «επικινδυνότητα του δράστη» έχει συνεκδοχικό χαρακτήρα, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις αντικείμενο δικαιοκρατικού προβληματισμού δεν είναι για την ακρίβεια η «επικινδυνότητα του δράστη», αλλά του «κρατουμένου», του «υπόπτου», του «κατηγορουμένου», του «ανηλίκου παραβάτη», ακόμη και ενός πολίτη που δεν έχει αποκτήσει καν την ιδιότητα του «υπόπτου», π.χ. στο πλαίσιο των διατάξεων που αφορούν τη λεγόμενη «προεγκληματική επικινδυνότητα». Όταν τίθενται ζητήματα που δεν αφορούν την «επικινδυνότητα του δράστη», τότε αυτό διευκρινίζεται στο κείμενο. Αντίθετα, αντικείμενα εστίασης του παρόντος έργου δεν αποτελούν η επικινδυνότητα της πράξης, της συμπεριφοράς, ούτε η «επικινδυνότητα» των αντικειμένων.

Γενικότερα, το νόημα του όρου «επικινδυνότητα (του δράστη)», όπως αυτός χρησιμοποιείται στους τίτλους των (υπο)κεφαλαίων και ευρύτερα στο κείμενο, εξαρτάται από το εκάστοτε αντικείμενο πραγμάτευσης, π.χ. από το περιεχόμενο που προσέδωσε σε αυτόν τον όρο μια εγκληματολογική προσέγγιση, ένα ρεύμα ποινικής καταστολής ή σωφρονιστικής, μια κοινωνιολογική, φιλοσοφική, μεθοδολογική ή επιστημολογική θεώρηση, ο νομοθέτης σε διάφορες διατάξεις, η νομολογία, η νομική θεωρία κ.λπ. Πάντως στο πλαίσιο του παρόντος έργου κρίνεται ως πιο ολοκληρωμένη και ισόρροπη λύση η διαθετική-συγκριτική ανάλυση της έννοιας που είχε προταθεί στη επιστημολογία αλλά και τη μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών. Δεν είναι τυχαίο ότι τα πιο εξελιγμένα προγνωστικά εργαλεία της δικαστικής ψυχολογίας/ψυχιατρικής αλλά και της σωφρονιστικής εφαρμόζουν πλέον μια αντίστοιχη μέθοδο.

Αντίθετα, η έννοια του *κινδύνου*, όπως αυτή χρησιμοποιείται στον τίτλο του έργου, στους τίτλους των (υπο)κεφαλαίων και ευρύτερα στο κείμενο, νοείται κατά κανόνα ως η δεκτική εκτίμησης και ηνιόχησης συνισταμένη της πιθανότητας ενός βλαπτικού συμβάντος και της σοβαρότητας των επιπτώσεων του (*risk/Risiko*). ο ενδεχόμενος αυτός κίνδυνος εξαρτάται από μία ανθρώπινη επιλογή, απόφαση ή πράξη και αντιδιαστέλλεται προς τον εν στενή εννοία κίνδυνο (*danger/Gefahr*)². Στο τέλος του 1^{ου} κεφαλαίου αιτιολογείται γιατί το κριτήριο του «(υψηλού) κινδύνου τέλεσης νέων (σοβαρών) εγκλημάτων» είναι –παρά τις αδυναμίες του– προτιμότερο από το κριτήριο της «επικινδυνότητας του δράστη», χωρίς ωστόσο να καθίσταται άνευ ετέρου αποδεκτό στη βάση του ρητού «το μη χειρον βέλτιστον»· τουναντίον πρέπει να υποβληθεί στις αυστηρές προϋποθέσεις που συνάγονται από τις αρχές του *κράτους δικαίου* και του *κοινωνικού κράτους*. Τίθεται επίσης προς ευρύτερο προβληματισμό το ερώτημα αν στη θέση κάποιων παγιωμένων όρων θα έπρεπε να υιοθετηθούν άλλοι, που θα στιγματίζουν λιγότερο και θα ευαισθητοποιούν περισσότερο.

δ) Ποιος δρόμος ακολουθείται όμως σε αυτό το έργο ώστε να απαντηθούν δι-

---

2. Βλ. αναλυτικά *infra* 1. Κεφ. 5 ιδίως υπό β,γ,δ.

καιοκρατικά τα ερωτήματα της «επικινδυνότητας του δράστη» και της ενδεχόμενης εφαρμογής μοντέλων εκτίμησης κινδύνων υποτροπής; Ένα μέρος της απάντησης προοικονομεί ήδη ο υπότιτλος του παρόντος 1^{ου} τόμου «Εγκληματολογικά-σωφρονιστικά, ποινολογικά και μεθοδολογικά θεμέλια».

i. Σε ένα πρώτο επίπεδο (1^ο κεφάλαιο) τίθενται οι βάσεις μιας πολυπρισματικής προσέγγισης της επικινδυνότητας και του κινδύνου (risk), οι οποίες έγκεινται στην ανάδειξη των ιστορικών, εννοιολογικών, εγκληματολογικών, σωφρονιστικών, μεθοδολογικών, επιστημολογικών πτυχών της προβληματικής, συμπεριλαμβανομένων των ζητημάτων ανάλυσης του σημερινού επιπέδου των προγνωστικών μεθόδων και κρίσεων –λ.χ. μέτρηση της ακρίβειας των σημαντικότερων σύγχρονων προγνωστικών εργαλείων βάσει των πιο εξελιγμένων μεθόδων (καμπύλες ROC, τιμές AUC)– αλλά και των κανονιστικών περιορισμών στους οποίους πρέπει να υπόκειται η χρήση των προγνωστικών εργαλείων· επιπλέον η πολυπρισματική προσέγγιση επεκτείνεται στην οπτική της δικαστικής ψυχολογίας/ψυχιατρικής, των νευροεπιστημών και της συμπεριφορικής γενετικής, στην αποτίμηση του πρόσφατου Σχεδίου Νόμου για τα «Μέτρα Θεραπείας ατόμων που απαλλάσσονται από την ποινή λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής», στη θεσμική αποτύπωση της επικινδυνότητας και του κινδύνου σε ελληνικές διατάξεις, ευρωπαϊκές προβλέψεις, αποφάσεις και συστάσεις, καθώς και στις νεότερες ανησυχητικές τάσεις της ευρωπαϊκής αντεγκληματικής πολιτικής. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στη μεθοδολογία της διαθετικής ανάλυσης (dispositional analysis) της έννοιας της επικινδυνότητας καθώς και των παραγόντων κινδύνου που αποτελούν ανθρώπινες τάσεις. Καταδεικνύεται ότι η μεθοδολογία των διαθετικών εννοιών δεν ενδείκνυται μόνο για το ποινικό δίκαιο, αλλά και για άλλους κλάδους όπως η δικαστική ψυχολογία/ψυχιατρική, η σωφρονιστική και η εγκληματολογία. Μάλιστα, τόσο τα πιο σύγχρονα ψυχιατρικά/ψυχολογικά εργαλεία εκτίμησης κινδύνων εκδήλωσης (σεξουαλικά) βίαιης συμπεριφοράς, τα λεγόμενα εργαλεία 4^{ης} γενιάς, όσο και τα πιο επικαιροποιημένα σωφρονιστικά μοντέλα εκτίμησης κινδύνων 4^{ης} γενιάς, επικύρωσαν –καίτοι ασύνειδα και ετεροχρονισμένα– τον πυρήνα της διδασκαλίας περί διαθετικών εννοιών! Ενέταξαν όλως προσφάτως στο δυναμικό τους τους λεγόμενους προστατευτικούς παράγοντες κινδύνου, τους οποίους είχαν παραλείψει παντελώς στις τρεις πρώτες γενιές εξέλιξής τους, κατά τις οποίες προέβαιναν σε μια μονομερή εκτίμηση των παραγόντων κινδύνου, δηλ. των λεγόμενων «ενδεικτών» κινδύνου στην ορολογία της διαθετικής ανάλυσης. Αντίθετα, την ανάγκη συνεκτίμησης των «προστατευτικών παραγόντων» κινδύνου είχε διαγνώσει ευθύς εξ αρχής η διδασκαλία περί διαθετικών εννοιών, υπογραμμίζοντας τη σημασία των «αντενδεικτών» για έναν ισόρροπο και δίκαιο καταλογισμό της επικινδυνότητας ή του κινδύνου. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι το σημαντικότερο ψυχιατρικό/ψυχολογικό εργαλείο εκτίμησης προστατευτικών παραγόντων «SAPROF» (Structured

Assessment of PROtective Factors for violence) σχεδιάστηκε μόλις το 2007 και μεταφράστηκε στην ελληνική το 2015. Κάτι αντίστοιχο συνέβη και στο πλαίσιο των σωφρονιστικών μοντέλων εκτίμησης κινδύνων· π.χ. το μοντέλο του «ευ ζην» (Good Lives Model), ένα μοντέλο εκτίμησης κινδύνων που προωθεί την κοινωνική επανένταξη του δράστη, αξιολογώντας κυρίως τους προστατευτικούς παράγοντες κινδύνου και επιδιώκοντας την περαιτέρω ενίσχυσή τους, παρουσιάστηκε με συστηματικό τρόπο μόλις το 2007³.

ii. Αφού τεθούν στο 1^ο κεφάλαιο οι βάσεις μιας πολυπρισματικής προσέγγισης της επικινδυνότητας και του κινδύνου, επιχειρείται στο 2^ο κεφάλαιο η κατάσταση ενός *συστήματος* ποινών (ποινολογικού συστήματος), το οποίο έχει ως δικαιοκρατική πυξίδα την *αναλογία* μεταξύ εγκλήματος (ενοχής και αδικού) αφενός και ποινής αφετέρου, ώστε να διασφαλιστεί ότι τα ανώτατα όρια που θέτουν στην ποινή οι αρχές της ενοχής και της αναλογικότητας δεν θα διαρρηγνύονται για λόγους «αντιμετώπισης της επικινδυνότητας του δράστη». Παράλληλα προτείνεται ότι το πρόβλημα των αυξημένων πιθανοτήτων υποτροπής κάποιων δραστήων σε σοβαρά (κυρίως βίαια ή σεξουαλικά) εγκλήματα μπορεί να επιλυθεί ανθρωπιστικά με τη συμπληρωματική εφαρμογή σωφρονιστικών μοντέλων εκτίμησης κινδύνου που προσανατολίζονται στο ρεύμα της νέας κοινωνικής επανένταξης/αποκατάστασης (*new rehabilitationism*). αυτά τα μοντέλα εστιάζουν στους προστατευτικούς παράγοντες κινδύνου, στις θετικές πτυχές του δράστη και στην περαιτέρω ενίσχυσή τους, αντί να απαξιολογούν τον δράστη στη βάση κινδυνολογικών παραγόντων, τους οποίους ο δράστης δεν μπορεί να μεταβάλλει ή για τους οποίους δεν ευθύνεται. Κατά αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται ο μετριασμός του στιγματισμού του δράστη και αυξάνεται η θετική του ανταπόκριση στα προγράμματα κοινωνικής επανένταξης/αποκατάστασης.

iii. Ωστόσο, όπως έχει ορθώς επισημάνει ο *J. Pinatel*, η ποινολογία πρέπει να στηρίζεται στην εγκληματολογία. Γι' αυτό το λόγο στο 3^ο κεφάλαιο αναλύονται οι δύο κυρίαρχες τάσεις που επικρατούν σήμερα εντός του εγκληματολογικού διαλόγου, τόσο σε ένα γενικό επίπεδο όσο και στα ζητήματα της επικινδυνότητας και του κινδύνου (*risk*) ειδικότερα. Σχηματικά μπορούμε να χωρίσουμε αυτές τις τάσεις σε θετικιστικές-αιτιολογικές και σε θεωρητικές-κριτικές προσεγγίσεις. Οι πρώτες κυριαρχούν εντός της παραδοσιακής εγκληματολογίας και οι δεύτερες εντός μιας *εν ευρεία εννοία* κριτικής εγκληματολογίας (εφεξής ε.ε.ε. κριτική εγκληματολογία)⁴. Ειδικά η διατυπωθείσα άποψη ότι η επικινδυνότητα αποτελεί ένα στοιχείο «πλαστό»⁵, που άσκησε σημαντική επίδραση στον ελληνικό διάλογο, πρυτανεύει στους κόλπους της

3. *Ward/Maruna, Rehabilitation: Beyond the Risk Paradigm, 2007.*

4. Για αυτόν τον όρο βλ. διεξοδικά *infra* 3. Κεφ. 2α.

5. *Αλεξιάδης*, σε: ΜΝΗΜΗ Χωραφά, Γάφου, Γαρδίκια, Τόμ. Β', 1986, σ. 131 επ.· *του ιδίου*, *Εγκληματολογία*, ⁵2011, σ. 202 επ.

ε.ε.ε. κριτικής εγκληματολογίας, χωρίς αυτό υποχρεωτικά να σημαίνει ότι δεν την ασπάζονται και οπαδοί της παραδοσιακής εγκληματολογίας. Συμμεριζόμαστε πολλές από τις επιφυλάξεις που έχουν εκφραστεί κατά τη διατύπωση αλλά και την περαιτέρω υιοθέτηση αυτής της άποψης, που –όπως έχει εύστοχα επισημανθεί⁶– θυμίζει την θεωρία της ετικέτας. Βάσει της εφαρμογής αυτής της θεωρίας, που κινείται στο μεταίχμιο μεταξύ παραδοσιακής και ε.ε.ε. κριτικής εγκληματολογίας⁷, η επικόλληση της ετικέτας της «επικινδυνότητας» είναι μια διαδικασία που στιγματίζει τους δράστες και τους εμπλέκει μονιμότερα στο έγκλημα. Γι' αυτό το λόγο το κέντρο βάρους των αναλύσεων του 3^{ου} κεφαλαίου επικεντρώνεται στο ερώτημα αν είναι εφικτή η σύνθεση της παραδοσιακής και της ε.ε.ε. κριτικής εγκληματολογίας, τόσο σε ένα γενικό επίπεδο όσο και στα ειδικότερα ζητήματα της επικινδυνότητας του δράστη και του κινδύνου υποτροπής του. Υπέρ της συμφιλίωσης των «δύο εγκληματολογιών» συνηγορούν οι –αν μη τι άλλο αξιοπρόσεκτες– εξελίξεις των τελευταίων ετών στον χώρο της μεθοδολογίας της εγκληματολογίας, δηλ. η ανάπτυξη της μεθόδου της ενοποίησης/ολοκλήρωσης (integration).

iv. Στο 4^ο κεφάλαιο συνδέονται οι βάσεις της πολυπρισματικής προσέγγισης του 1^{ου} κεφαλαίου με την κατάστρωση ενός δικαιοκρατικού συστήματος ποινών, το οποίο προσανατολίζεται στην αναλογία μεταξύ εγκλήματος και ποινής, επιδιώκει δε να μειώσει τον κίνδυνο υποτροπής σε σοβαρά βίαια ή σεξουαλικά εγκλήματα διά της οδού της οικειοθελούς κοινωνικής επανένταξης του δράστη (2^ο κεφάλαιο), στο πλαίσιο μιας συνθετικής αξιοποίησης των θετικιστικών-αιτιολογικών και των θεωρητικών-κριτικών προσεγγίσεων εντός της εγκληματολογίας (3^ο κεφάλαιο).

Σε ένα κανονιστικό επίπεδο προτείνεται η σύζευξη του προτύπου της ανάλογης επιβολής κυρώσεων με ένα επανεντακτικό μοντέλο εκτίμησης κινδύνων που έχει ενσωματώσει στο πρόγραμμά του ουσιώδεις δικαιοκρατικές επιδιώξεις της ε.ε.ε. κριτικής εγκληματολογίας. Λ.χ. την αποφυγή του στιγματισμού του δράστη και των δυσμενών συνεπειών που προβλέπει η θεωρία της ετικέτας· την συνεκτίμηση των θετικών-σθενικών πτυχών του δράστη κατά τη διαδικασία αξιολόγησης κινδύνων, καθώς και την κρατική ενίσχυση των προστατευτικών παραγόντων κινδύνου διά της εύρεσης οικίας και απασχόλησης σε άστεγους και άνεργους «επικίνδυνους» δράστες· την προαγωγή του ευ ζην του δράστη σύμφωνα με τις αρχές της θετικής και της ολβιοποιού εγκληματολογίας⁸. Στο πλαίσιο της προταθείσας σύζευξης αξιοποιούνται τα επανεντακτικά μοντέλα RNR (Risk Need Responsitivity Model) και GL (Good

6. Δημόπουλος, Η προεγκληματική επικινδυνότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπισή της, 1988, σ. 35.

7. Πρβλ. Χάιδου, Θετικιστική εγκληματολογία: Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου, 1996, σ. 246.

8. Για την θετική και την ολβιοποιό (happy-making) εγκληματολογία βλ. infra υποσ. 308, 309.